

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ВИТОКИ ПОЕМИ І. ФРАНКА «МОЙСЕЙ»

Лілія РОМАН, Ірина КАЙЗЕР,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
liliya.roman@ukr.net; irabosak06@gmail.com

INTERTEXTUAL SOURCES OF THE I. FRANKO'S POEM «MOSES»

Liliya ROMAN, Iryna KAIZER,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID 0000-0003-2706-4103; Researcher ID: G-2726-2016
ORCID ID 0000-0002-7202-7937; Researcher ID: S-5839-2016

Роман Л., Кайзер І. Інтертекстуальні істини поеми І. Франка «Мойсей». Задання сучасного літературознавства – по-новому розкрити естетичне значення творів І. Франка, використовуючи нові підходи та методи. В статті проаналізовані інтертекстуальні істини поеми «Мойсей». Як відомо, к образу біблійного пророка неодноразово зверталися в світовій, в слов'янській та українській літературі. Доведено, що навіть І. Франко в своєму ранньому творчестві пише про образу поведи. Це дозволило створити в поемі «Мойсей» легендарний персонаж пророка.

Ключові слова: Франко, Мойсей, інтертекст, філософська поема, Библия.

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю,
Людським презирством, ніби струпом вкритий!
Твоїм будищем душу я тривожу...

I. Франко

Вступ. Письменник, літературознавець, громадський діяч, інтелектуал, публіцист, перекладач, етнограф, філософ. Саме так ми звикли говорити про Івана Франка. Це справді багатогранна постать. Мабуть, не має теми, яку б він не розкрив у своїх літературних творах. Його творчість досліджували понад сотню років сотні науковців.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Художня спадщина Каменярка стала предметом спеціальної галузі науки – франкознавства. Сьогодні ця царина літературознавства переживає оновлення. У радянські часи поширеними були стереотипи про Франка-революційного демократа, але аж ніяк не патріота. А тим часом саме Каменяр був носієм національних ідей, їх поборником, захисником скривдженого українського народу. Це зумовлює зміну пріоритетів: на перший план, потіснивши твори на робітничу тематику, виходить інтимна лірика, в якій яскраво проявляється національна свідомість. Стають відомими раніше приховані статті І.Я. Франка, де критикуються ідеї марксизму. Свої політичні погляди Франко-публіцист ви-

словив у працях «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897 р.), «До історії соціалістичного руху» (1904 р.), «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм» (1904). У них він пише про історію розвитку теорії соціалізму, починаючи з трактатів античного мислителя Платона, зупиняється на «Маніфесті Комуністичної партії» К. Маркса й Ф. Енгельса, використовує положення «Капіталу» К. Маркса. По-новому прочитуються праці на межі літературознавства і психоаналізу¹. Занепад атеїстичної ідеології дав змогу розкрити біблійно-релігійне підґрунтя творчості українського класика.

Перед сучасними науковцями стоїть завдання перш за все, з'ясувати естетичну цінність Франкових творів в контексті українському та загальносвітовому. Це і зумовлює актуальність нашої розвідки.

Історіографічний огляд. Життєвий шлях І. Франка досліджували активно та продуктивно. У статті послуговуємося працями Тамари Гундорової², Олексія Дея³, Юрія Коваліва⁴ про біографію письменника. Літературним аналізом поеми «Мойсей» свого часу займалися Д. Павличко⁵, Ю. Клим'юк, К. Чехович⁶.

Інтертекстуальний та герменевтичний підхід до вивчення життєпису та творчості І. Я. Франка застосовувала М. Ласло-Куцюк⁷. Про біблійні алюзії, символи та архетипи у літературній спадщині Каменярка знаходимо у В. Антофійчука, В. Дуркалевич, Л. Роман, В. Сулими, про філософський світогляд – у А. Пашука,

¹ Franko I. Literaturno-krytychni statii [Literary-critical articles], Kyiv, Derzhlitvydav, 1950, 448 p.

² Hundorova T. «Symbolichna avtobiografiya» [Symbolic autobiography], Hundorova T. *Nevidomyi Franko. Hrani Izmarahdu*, Kyiv, Lybid', 2006, P. 10–23.

³ Dey O. Ivan Franko: zhyttya i diyal'nist' [Ivan Franko: life and practice], Kyiv, Dnipro, 1981, 355 p.

⁴ Kovaliv Yu. Istoriya ukrainyn's'koyi literatury. U 10 t. [History of Ukrainian Literature], Kyiv, Akademiya, 2013, T. 1, 512 p.

⁵ Pavlychko D. «Zapovid' proroaka: suchasni akzenty v poemi I. Franka «Moisey»» [Commandment of prophet: modern accents in the Franko's poem «Moses»], *Pereval*, 2006, N 2–3, P. 16–31.

⁶ Chekhovych K. «Postat' Moiseya v tvorchosti Ivana Franka» [The figure of Moses in the Franko's creation], *Il'nut'skyi M. Ukrainyn's'ka literaturoznavcha dumka XX st.: navch. pos.*, Lviv, 2015, P. 184–186.

⁷ Laslo-Kutsyuk M. Tekst i intertekst v khudozhnii tvorchosti Ivana Franka [Text and intertext in the Franko's artistic heritage], Bukharest, Mustang, 2005, 257 p.

І. Мохнатюк та ін.

Вершинним твором філософської лірики І. Франка вважається поема «Мойсей». Літературна праця, присвячена українському народу, доля якого хвилювала автора все життя, стала **об'єктом** нашого дослідження, а **мета** розвідки – з'ясувати та проаналізувати інтертекстуальні витoki поеми.

Виклад основного матеріалу. «Мойсей» – окраса української літератури та гідний зразок світової, це глибокий філософський твір про майбутнє українського народу, про взаємини вождя і етносу в процесі наполегливого пошуку «землі обітваної», про велич суспільства, яке народжує в революційній боротьбі поводири, котрий приведе його до перемоги. Це – алегорично-притчеве осмислення історичної долі українського народу, трагічних шляхів його духовного розвитку. В трактуванні образу Мойсея І. Франко неперевершений у світовій «мойсеїані». Беззаперечно, образ Мойсея прийшов у літературу із Книги Книг і активно культивувався в мистецтві слова. Одними із найвідоміших творів про біблійного поводири є поема «Мойсей» французького поета періоду романтизму Альфреда Віньї, філософські однойменні драми угорця Імре Мадача та Герхарта Гауптмана. У слов'янських літературах згаданий персонаж зустрічаємо у поемах «Ангелі» польського поета Юліуша Словацького, «Бар Кохба» чеського поета Ярослава Врхліцького, «Мойсей» хорвата Сільвіє Краньчича, які, до речі, перекладав український класик. Це дає підстави ряду вчених порівнювати власний твір Франка та поеми слов'янських поетів⁸.

Письменник багато і ретельно вивчав Біблію, яка стала для нього джерелом багатьох оригінальних художніх праць. Автор сам зазначав, що «велика частина біблійних книг має, крім релігійного, безпосереднє поетичне значення»⁹. Так з'явилися поеми «Смерть Каїна» та «Мойсей».

Образ християнського пророка зустрічаємо не тільки в зразках світової літератури, а й у творах давньої української літератури (зокрема, у «Слові про Закон і Благодать» Іларіона¹⁰, «Повісті врем'яних літ», притчах Кирила Турівського)¹¹. У другій половині ХІХ ст. до образу легендарного біблійного пророка звертається Корнило Устиянович, створивши картину та поезію «Мойсей». А 1914 року побачила світ поема Миколи Голубця «Мойсей Безумний». Сам Іван Якович неодноразово звертався до постаті релігійного вождя. Так, маємо алюзії до образу Мойсея у ряді літературних зразків раннього періоду, як-от: у повісті «Петрії і Довбушки» (1876 р.), у поемах «Ех піхило», «По-людські», «Похорон», у збірникові поезій «Мій Ізмарад» («Серцем мовився Мойсей»), у повісті «Перехресні стежки», збірці «Semper tiro» та ін. Тобто, перед написанням поеми «Мойсей» Франко глибоко аналізував та апробував у різних літературних полот-

нах художню постать пророка.

Написана поема протягом січня-липня 1905 року під час Першої російської революції. У творі порушувалися такі актуальні на той час питання, як зростання національної свідомості, важливість слова, історична роль нації, служіння народу, мобілізуюче значення смерті героя. Вважається, поштовхом до написання Франком свого літературного шедевр стала статуя Мойсея з гробниці папи Юлія II у церкві Сан П'єтро, створена скульптором епохи Відродження Мікелянжелло. Її, як і ряд інших шедеврів, Іван Якович побачив 1904 року під час подорожі разом з Михайлом Грушевським до Італії. У Каменяревій поемі йдеться про «штири роги» («Він іде на широкий майдан ... Простяга свої Штири роги...»). Цю метафору тлумачить сам автор, пов'язуючи із скульптурою Боунаротті: два роги – то пасма волосся на голові Мойсея, а інші два – то руки пророка, підняті в промові.

Довгий час тему та ідею «Мойсея» дослідники вбачали в «Пролозі». Це заперечує у своїй ґрунтовній розвідці про інтертекст в художньому доробку І.Я. Франка румунська дослідниця Магдаліна Ласло-Куцюк¹², яка вказує на випадкове написання «Прологу», оскільки загальновідомий факт, що коли текст поеми вже верстали, на початку книги залишилося кілька чистих аркушів. Тоді упр.авитель друкарні Берднарський порадив автору написати якусь передмову. Так і з'явився славнозвісний «Пролог», сторений Каменярем за ніч. За радянської епохи про це не прийнято було говорити, оскільки визнати, що в поемі йдеться про надії єврейського народу на відтворення своєї держави, владі було невідгідно. Про це у спогадах про Франка говорить Василь Щурат¹³. Зокрема зазначаючи, що ідея написати «Мойсея» з'являється у Каменяря 1892 року після знайомства із засновником новочасного сїонізму Теодором Герцелем. Таким чином, румунська україністка припускає, що сам текст поеми був написаний раніше, ніж події російської революції, а під впливом цих суспільних заворушень створювався «Пролог», у котрому справді висловлюються сподівання автора на те, що Українська держава постане і буде вона великою та могутньою.

Твір двічі (1905 та 1913) видавався окремими книгами. На території Східної України його опублікував альманах «Розвага», але саме через вступ цензура заборонила видання і знищила його. 1916 поема без «Пролога» вийшла у київському видавництві «Криниця». Полярні М. Ласло-Куцюк щодо вступу погляди висловлює внучка Каменяря Зінаїда Франко: ««Пролог» являє собою апострофу високого громадянського звучання з усіма формальними ознаками монологічної розмови, де автор отожднюється із співцем, трибуном свого народу і веде розмову із слухачем і сприймачем драматичного монологу – народом»¹⁴.

У вступі поет проводить паралелі між приречени-

⁸ Skoz' A. Poemy Ivana Franka [Franko's poems], Lviv, Vyd. zentr LNU im. Franka, 2002, P. 3.

⁹ Franko I. Zibrannya tvoriv: u 50 t. [Collection of composition: in 50 parts], Kyiv, Naukova dumka, 1980, P. 263.

¹⁰ Yaremenko V. «Hlariion Kyivskyu. Slovo pro zakon i Blahodat'» [Hlariion Kyivskyu. Word about Law and Grace], *Zolote slovo. Khrestomatiya literatury Ukrainy-Rusy epokhy Serednyovychchya IX-XV st. u 2 kn.*, Kyiv, Akonit, 2002, kn. 1, P. 275–276.

¹¹ Yaremenko V. «Povist' vremnyanykh lit» [Tale of temporary years], *Zolote slovo. Khrestomatiya literatury Ukrainy-Rusy epokhy Serednyovychchya IX-XV st. u 2 kn.*, Kyiv, Akonit, 2002, kn. 1, P. 474.

¹² Laslo-Kutsyuk M. Tekst i intertekst v khudozhniy tvorchosti Ivana Franka [Text and intertext in the Franko's artistic heritage], Bukharest, Mustang, 2005, P. 150.

¹³ Ibid., P. 151

¹⁴ Hnatyuk O. Mizh literaturoyu i politykoyu. Eseyi ta intermediyi [Between literature and politics. Essays and interludes], Kyiv, Dukh i literatura, 2012, P. 12.

ми на поневіряння світом українським та єврейським народами, міркує про фатальні наслідки існування нації поза своєю історією. Та все ж класик висловлює сподівання на спасіння свого етносу. «Пролог» стає пророцтвом українського відродження. У поемі на протигагу біблійській версії немає домінування одного народу над іншим. Це для Франка – аморально і цинічно. Він сподівається, що Україна і її нація займуть своє місце на геополітичній карті світу: «Та прийде час, і ти огнистим видом Засяєш у народів вільнім колі...». У цьому твердженні Ю. Ковалів вбачає натяки на Шевченкове «в сім'ї вольній, новій», звернення до «Книги буття українського народу» М. Костомарова¹⁵. Чимало дослідників відзначають ймовірний вплив ідей «вождівства» А. Міцкевича на створення образу Мойсея-виразника націоналістичних ідей. Так, О. Забужко говорить про позначення ідей «польського месіанізму» на українського поета¹⁶.

Поема була нав'язана «Другою книгою Мойсеєвою: Вихід», проте основна тема твору – смерть Мойсея як пророка, невизнаного своїм народом. Художня праця побудована на біблійній легенді про Мойсея, який сорок років водив єврейський народ пустелею у пошуках «землі обітованої». Та у Франка Мойсей – це не просто поведир, лідер, образ пророка багатоаспектний, філософський. У Мойсеєві зіткнулися індивідуальні риси його як людини із соціальними функціями поведиря в умовах об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, не підвладного ні Єгови, ані Азazelю. Це спричинює внутрішню боротьбу пророка. Окрім того, І. Франко вводить в художню канву твору додаткових персонажів Авірона та Датана, котрі вселяють у народ недовіру вождю. Франковий Мойсей шукає причини невдач не у собі, а у сутності безініціативної нації з обмеженим світобаченням. Такий вождь залишається осторонь на історичній дорозі в майбутнє. Поема проклямує осуд народного лідера, який обрав багатолітній шлях очікування і шукань замість рішучих революційних вчинків. Та саме Мойсей своєю смертю перетворив безлику юрбу на самодостатню націю. Трагізм неординарної постаті поведиря полягав у тому, що він, знаючи свою долю, знаючи, що не дійде до «землі обітованої», все ж знаходить в собі сили залишитися непохитним у своїх переконаннях та діяннях. Переважання духовного над матеріальним – провідний концепт твору, нав'язаний Посланням апостола Павла до римлян, 8:1.

Композиційно поема складається з «Пролога» та двадцяти пісень (розділів), які дослідник А. Каспрук умовно ділить на чотири частини за важливістю ключових сюжетних вузлів та розвитком подій¹⁷. Першу групу складають розділи I–XI, конфлікт між народом і пророком наростає та загострюється, демагогізм Авірона та Датана. Вождь залишає табір, аби хоч самому побачити обітовану землю. Друга частина – розділи XII–XVIII – міркування Мойсея про долю нації та осмислення свого шляху ватажка. Третя частина – XIX розділ, четверта – XX. Описано етнос після смерті поведиря. Здійснення мрій, за які борюся Мойсей.

Висновки. Отже, з'ясовано, що Франкова поема постала на біблійному сюжеті. Проте звертався до обра-

зу пророка письменник вже в своїх ранніх творах, а також коли перекладав поеми західнослов'янських творців. Чимало науковців стверджують, що саме скульптура Мікеланджело стала для Каменяра поштовхом до написання філософського твору.

На час написання легендарного твору Франкові було п'ятдесят. Він, як і описаний ним пророк Мойсей, усе свідоме життя поклав на вівтар служіння своєму народу. Як і Мойсея, хтось не розумів і засуджував Каменяра. Проте геніальному поету вдалося створити образ пророка, протиставивши його натовпу, розкривши тим самим філософсько-екзистенційні проблеми духовності як чинника нації, буття особистості та народу. Поема, написана на біблійній основі, не стала простим переказом релігійної оповіді, а ґрунтувалася на гострих внутрішніх переживаннях автора. Історіософські концепції, притчевість, психологічні коливання, символізм твору роблять його яскравим зразком класичної філософської поеми, гідним надбанням світової літературної спадщини людства.

Roman Liliya. Kaizer Iryna. Intertextual Sources of the I. Franko's Poem «Moses». The article examines the brilliant poem «Moses» of the famous Ukrainian poet Ivan Franko. An attempt was made to analyze the intertextual sources of the work.

History of writing this work is associated with a trip to Italy in 1904, where he saw Michelangelo's sculpture of Moses. The statue made a strong impression on the writer. In the poem hidden deep philosophical meaning, it's not just a poetic rehash the biblical text, but veiled outline the future of Ukrainian people, the relationship between the leader and people in the process of persistent pursuit «favored earth», the strength of the ethnic group that can push with their environment in the process pace-setter's revolutionary movement that will lead to victory.

To insult Moses repeatedly addressed in world literature (poem «Moses» period romantic French poet Alfred Vinia, philosophical drama of the same name Hungarian Imre Madacha and Gerhart Hauptmann). In Slavic literatures mentioned character we meet in poem «Angeli» Polish poet Juliusz Słowacki, «Bar Kochba» Czech poet Jaroslav Vrchlický, «Moses» Croat Silvio Kranchevych. In the works of Ukrainian literature about the Prophet wrote the «Word about Law and Grace» of Hilarion, «Tale of temporary years», parables of Cyril Turov.

The figure of Moses himself repeatedly Franko. So, we have allusions to the image of the prophet in a number of literary models of the early period (in the story «Petrii and Dovbushchuky» (1876), the poems «Ex nixilo», «Funeral», the collection of poems «My Emerald», in the story «Cross paths», collection «Semper tiro»).

Many researchers point out the likely influence of A. Mickiewicz's ideas of "leadership" on creating the image of Moses-the spokesman of national ideas. So, O. Zabuzhko speaks about the designation of the ideas of "Polish messianism" on the Ukrainian poet.

The poem was inspired by "The Second Book of Moses: Exodus", but the main theme of the work is the death of Moses as a prophet, unacknowledged by his people. The artistic work is based on the biblical legend of Moses, who for forty years led the Jewish people to a desert in search of "promised land".

Key words: Franko, Moses, an intertext, a philosophical poem, the Bible.

Роман Лілія – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Автор понад 60 публіцистичних та 42 наукових і навчально-

¹⁵ Kovaliv Yu. Istorija ukrajins'koyi literatury. U 10 t. [History of Ukrainian Literature], Kyiv, Akademiya, 2013, T. 1, P. 333.

¹⁶ Zabuzhko O. Filosofiya ukrajins'koyi ideyi ta yevropeys'kyy kontekst: Frankivskyy period [Philosophy of Ukrainian ideas and European context: Franko's period], Kyiv, Fakt, 2006, P. 131.

¹⁷ Kaspruk A. «Philosophy's ki poemu Ivana Franka» [Franko's philosophical poems], *Ukrayins'ka poema kinzya XIX pochatku XX st.: ideyi, temy, problematyka zhanru*, Kyiv, Naukova dumka, 1973, P. 159–240.

методичних робіт. Автор та співавтор 2-х монографій і навчально-методичного підручника з грифом МОЗ України. Коло наукових інтересів: інновації у методиці викладання української мови як іноземної, порівняльна граматики та стилістика української та англійської мов, нейролінгвістика, психолінгвістика.

Roman Liliya – PhD of Philology, lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of High Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Author of more than 60 non-fiction and 42 scientific and educational works. Author and coauthor of 2 monographs and of teaching textbook approved by Ministry of Health of Ukraine. Research interests: innovation in methods of teaching Ukrainian as a foreign language, comparative grammar and style of Ukrainian and English languages, neurolinguistics, psycholinguistics.

Каїзер Ірина – викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Ю.

Федьковича. Автор низки публікацій у вітчизняних та міжнародних виданнях. Коло наукових інтересів: сучасні літературознавчі методи (історико-порівняльний, герменевтичний, рецептивний, інтертекстуальний, соціонічний), вивчення української мови як іноземної.

Kaizer Iryna – lecturer of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of High Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», postgraduate of the department of Ukrainian literature of Yuriy Fed'kovych Chernitsi National University. Author of several publications in national and international journals. Research interests: modern literary methods (historical-comparative, hermeneutic, receptive, intertextual, socionic), studying Ukrainian language as a foreign language.

Received: 15.05.2017

Advance Access Published: June, 2017

© L. Roman, I. Kaizer, 2017